

AUGSBURGI USUTUNNISTUS

mõnede vürstide ja linnade *confessio* ehk usutunnistus, esitatud Keiserlikule

Majesteedile Augsburgis 1530. aastal.

Ps 119, 46: Ma tahan rääkida su tunnistustest kuninga ees, ega jää mitte häbisse.

<Eessõna>

Kõrgeaulisim, kõige võimsam ja võitmatum Keiser, kõige armulikum isand. Kui Teie Keiserlik Majesteet lasi mõnda aega tagasi armulikult üleüldise riigipäeva siin Augsburgis välja kuulutada, tõsise eesmärgi ning sooviga arutada asju, mis puudutavad [ühelt poolt] meid ja [teiselt poolt] türklasi, kristliku usu põhivaenlasi – kuidas neile kindlalt vastu seista, ja kavatsusega kaaluda, mida peaks ette võtma püha usu ja kristliku religiooni küsimustes ilmnunud lahkhelide osas, et kõigi arvamusi ja seisukohti ligimesearmastuses ja heatahtlikkuses ära kuulates, mõistes ning vaagides, jõuda ühe ja ainsa kristliku tõe ning leppimiseni ja et kõrvaldada kõik, mida üks või teine pool pole õigesti seletanud või käsitletud, nii et me kõik tunnistaksime ja peaksime kinni ühest ja õigest usust ja elaksime, kuna me kõik oleme ning võitleme ühe ja sellesama Kristuse all, ühes kirikuosaduses ja üksmeeles: siis tundsimeme meie, allpool nimetatud kuurvürst ja vürstid koos oma seisusekaaslastega, keda ühes teiste kuurvürstide, vürstide ja seisustega [sellele riigipäevale] kutsuti, selle üle nii suurt heameelt, et saabusime siia, soovimata kiidelda, lausa esimeste hulgas.

Ja kui Teie Keiserlik Majesteet esitas kuurvürstidele, vürstidele ning kõigi seisuste esindajaile nõudmise, et nad, Keiserliku Majesteedi määrusele kuuletudes ning vastavalt sellele, paneksid usku puudutavates küsimustes alandlikult, suurima hoole ja tõsidusega saksa ja ladina keeles kirja oma arvamuse ning seisukohad eksiarvamuste, lahkhelide ja väärkasutuste asjus ning esitaksid need talle, siis me teatasime pärast järelemõtlemist ja nõupidamist läinud kolmapäeval Teie Keiserlikule Majesteedile, et me tahame Teie Keiserliku Majesteedi soovi kohaselt omapoolsed seisukohad saksa ja ladina keeles üle anda täna, reedel. Ja siinkohal me need

esitamegi ja anname alandlikus kuulekuses Teie Keiserlikule Majesteedile üle meie pastorite, jutlustajate ja nende õpetuse tunnistuse, samuti meie usu tunnistuse, mida ja kuidas seda kuulutatakse, õpetatakse ja peetakse õigeks meie maades, vürstiriikides, maavaldustes, linnades ning aladel, toetudes jumalikule Pühakirjale.

Ja kui nüüd ka teised kuurvürstid, vürstid ja seisused esitavad oma arvamused ja seisukohad samamoodi kirjalikul kujul ladina ja saksa keeles, siis me oleme üliras alandlikkuses Teie Keiserliku Majesteedi, meie kõige armulikuma isanda vastu hea meelega nõus nende auliste isandatega vastuvõetavate, tasakaalustatud lahenduste üle läbi rääkima ja nendega üksmeelele jõudma, kuivõrd see võrdsusest lähtudes on võimalik, nii et kummagi poole arvamuseavaldusi ja soove käsitletak armastuses ja heatahtlikkuses ja et lahkkelidest jõutaks ühe ühise ja ainsa tõelise usuni, sest me kõik oleme ja võitleme ühe Kristuse all ja peame Kristust tunnistama, Teie Keiserliku Majesteedi korduvalt nimetatud määruse kohaselt ja jumalikku tõde mööda, ja niisiis me palume üliras alandlikkuses kõikvõimast Jumalat, et ta annaks selleks oma jumalikku armu. Aamen!

Kui aga meie isandate, sõprade ja vastaspoole kuurvürstide, vürstide ja seisuste läbirääkimised ei peakski sellist tulemust andma või sellist vilja kandma, nagu Teie Keiserliku Majesteedi määrus ette näeb, et meie läbirääkimised toimuksid armastuse ja heatahtlikkuse õhkkonnas, siis meie omalt poolt ei hoia küll mitte midagi vaka all, mis võiks või saaks kristlikule üksmeelele jumalakartlikus meeles ja heas südametunnistuses kasuks tulla; seda võivad Teie Keiserlik Majesteet ja ka teised meie sõbrad, kuurvürstid, vürstid, seisused ja iga ristiusu sõber, kes nende asjadega kokku puutub, heatahtlikult, sõbralikult ning piisavalt meie alljärgnevast usutunnistusest näha.

Sest pärast seda, kui Teie Keiserlik Majesteet oli juba mõnda aega tagasi kuurvürstidele, vürstidele ja riigi seisustele armulikult mõista andnud, ja nimelt 1526. aastal Speieri riigipäeval avalikult ettelõetud avalduse läbi, et Teie Keiserlik Majesteet ei kavatses seal nimetatud põhjustel meie püha usku puudutavates küsimustes otsust langetada, vaid palub paavstil kokku kutsuda kirikukogu, ja see seisukoht aasta eest, viimasel riigipäeval Speieris Teie Keiserliku Majesteedi asehalduri, Ungari ja Böömimaa Kuningliku Kõrgeaususe poolt koos Teie Keiserliku Majesteedi saadiku ja määratud esindajatega kirjaliku avaldusena muuhulgas kuurvürstidele, vürstidele ja riigiseisustele ka ette kanti ja kinnitati, et Teie Keiserlik Majesteet on kaalunud otsust, mille asehaldur, asevalitseja ja keiserliku nõukogu liikmed, aga ka isiklikult mitte kohalviibivate kuurvürstide, vürstide ja seisuste esindajad, kes olid väljakuulutatud Regensburgi riigipäevale kogunenud, üldise kirikukogu kokkukutsumise osas olid langetanud, ja on selle algatuse heaks kiitnud, ja kuna vastuolud Teie Keiserliku Majesteedi ja paavsti vahel olid soodsalt ja kristlikult lahenenud, nii et Teie Keiserlik Majesteet oli kindel, et paavst ei keeldu üldise kirikukogu pidamisest, ja niisiis oli Teie Keiserlik Majesteet armulikult valmis läbirääkimisi pidama ja taotlema, et paavst nõustuks esmase ettevõtmisena koos Teie Keiserliku Majesteediga üldist kirikukogu välja kuulutama, nii et selles osas mingeid takistusi ei tuleks: oleme meie, ülimalt andlikkuses ja innukuses Teie Keiserliku Majesteedi vastu, valmis nimetatud küsimuse puhul üldise, vaba ja kristliku kirikukogu ette astuma pärast seda kui kõigil riigipäevadel, mis Teie Keiserlik Majesteet oma valitsemisajal riigis on pidanud, on kuurvürstid, vürstid ja seisused niisuguse kirikukogu kokkukutsumise kasuks üllail ja tarmukail kaalutlustel otsustanud, millele oleme Teie Keiserliku Majesteedi kõrval ka meie, selle küsimuse olulisuse pärast, õiguspärasel viisil ja kujul apelleerinud ja millest kinnipidamist me siinkohal veel kord kinnitame ja millest me ei loobu ei

nende ega ka tulevaste läbirääkimiste pärast (olgu need lahkkelid lõpuks armastuses ja heatahtlikkuses, vastavalt Teie Keiserliku Majesteedi määrusele, ära kuulatud, vaetud, kokku võetud ja kristlikku ühtsusse sobitatud); – seda me kinnitame ja tunnistame siinkohal avalikult. Siin aga on meie usutunnistus, nagu see erinevate artiklitena järgneb.

Usu ja õpetuse artiklid.

<I. Jumalast.>

Esiteks õpetatakse ja usutakse Nikaia Kirikukogu otsuse kohaselt üksmeelselt, et on ainult üksainus jumalik olemus, keda nimetatakse Jumalaks ja kes seda tõeliselt on, aga selles ainsamas jumalikus olemuses on kolm isikut, kes on sama vägevad, sama igavesed, Jumal Isa, Jumal Poeg ja Jumal Püha Vaim, kõik kokku üks jumalik olemus, igavesti, jagamatult, lõpmatult, mõõtmatu vägi, tarkus ja headus, kõigi nähtavate ja nähtamatute asjade Looja ja alalhoidja. Ja sõna “isik” ei tule mõista mitte osa või omadusena milleski teises, vaid millegi iseseisvana, nagu seda sõna on kasutanud ka kirikuisad.

Sellepärast mõistetakse hukka kõik selle artikli vastu käivad ketserlikud õpetused, nagu manilased, kellel on kaks Jumalat, kuri ja hea, samuti valentiniaanid, ariaanid, eunomiaanid, islamiusulised ja muud nendesarnased, ka samosateenid, vanad ja uued, kellel on Jumal ainult üks isik ja kes teevad Sõnast ja Pühast Vaimust ainult

sõnamängu ja väidavad, et need ei pea olema erinevad isikud, vaid Sõna tähendab sõna selle otseses tähenduses või häält ning Püha Vaim on ainult loov jõud loodus.

<II. Pärispattust.>

Edasi õpetatakse, et pärast Aadama langemist on kõik inimesed, kes loomulikul teel sünnivad, patus eostatud ja sündinud, see tähendab, et nad on emahüst peale täis kurje himusid ja kalduvusi ja neis ei saa loomu poolest olla tõelist jumalakartust ja tõelist usku Jumalasse; ja et see kaasasündinud haigus ja pärispatt on tõeline patt ja mõistab kõik, kes pole ristimise ja Püha Vaimu läbi uuesti sündinud, Jumala igavese viha alla.

Siinjuures mõistetakse hukka pelagiaanid ja muud, kes ei loe pärispattu patuks ja peavad inimloomust jumalakartlikuks oma loomulikust jõust, tehes sellega tühjaks Kristuse kannatuse ja teene.

<III. Jumala Pojast.>

Samuti õpetatakse, et Jumal Poeg sai inimeseks, sündis puhtast neitsist Maarjast ja et kaks loomust, jumalik ja inimlik, lahutamatult üheks isikuks ühendatud, on üks Kristus, kes on nii tõeline Jumal kui ka tõeline inimene, tõeliselt sündinud, kannatanud, risti löödud, surnud ja maha maetud, et ta ei oleks ohver mitte ainult pärispattu, vaid ka kõigi teiste pattude pärast ja lepitaks Jumala viha; samuti, et see

Kristus läks alla põrgusse, tõusis kolmandal päeval tõeliselt surnuist üles, läks üles taevasse, istub Jumala paremal käel, et valitseda kogu loodut, et pühitseda, puhastada, anda jõudu ja lohutada Püha Vaimu läbi kõiki, kes temasse usuvad, jagada neile ka elu ja kõiki ande ning hüvesid ja kaitsta ning varjata neid kuradi ja patu eest; samuti, et see Issand Kristus tuleb kord avalikult kohut mõistma elavate ja surnute üle jne., nagu apostlik usutunnistus seda kinnitab.

<IV. Õigeksmõistmisest.>

Edasi õpetatakse, et me ei saa patte andeks ja Jumala ees õigeks oma teenete, tegude ja hüvituste läbi, vaid et me saame patud andeks ja Jumala ees õigeks armust, Kristuse pärast, usu läbi, kui me usume, et Kristus on meie eest kannatanud ja et tema pärast on meile patt andeks antud ning õigus ja igavene elu kingitud. Seda usku tahab Jumal inimesele õiguseks arvata ja temale omistada, nagu ütleb püha Paulus, kirjas roomlastele 3[:21jj] ja 4[:5].

<V. Kuulutusetist.>

Et me sellise usuni jõuaksime, on Jumal seadnud kuulutusameti ning andnud evangeeliumi ja sakramendid. Nende kui vahendite läbi annab ta inimesele Püha Vaimu, kes äratab, kus ja millal tahab, usku neis, kes kuulevad evangeeliumi, mis õpetab, et meil on Kristuse, mitte meie enda teenete läbi armuline Jumal, kui me seda usume.

Hukka mõistetakse taasristijad ja teised, kes õpetavad, et me saame Püha Vaimu ilma kuuldava evangeeliumi sõnata meie enda ettevalmistuse, mõtete ja tegude läbi.

<VI. Uuest kuulekusest.>

Samuti õpetatakse, et see usk peab andma häid vilju ja tegusid ning et häid tegusid, mida Jumal on käskinud teha, peab tegema Jumala pärast, ja mitte lootma nendega Jumala armu ära teenida. Sest me saame patud andeks ja õigeks usu läbi Kristusesse, nii nagu Kristus ütleb: “Kui teil saab tehtud kõik, mida teile on kästud, siis öelge: me oleme tarbetud orjad.” [Lk 17:10] Nii õpetavad ka kirikuisad. Ambrosius ütleb: “Nii on Jumal kindlaks määranud, et see, kes Kristusesse usub, on õnnis ja tema patud on talle andeks antud mitte tegude, vaid üksnes usu läbi, ilma teeneteta.”

<VII. Kirikust.>

Samuti õpetatakse, et kogu aeg peab olema olema ja püsima jääma üks püha kristlik kirik, mis on kõigi usklikte kogu, kus evangeeliumi puhtalt kuulutatakse ja pühi sakramente evangeeliumikohaselt toimetatakse.

Kristliku kiriku tõelise ühtsuse jaoks piisab sellest, et seal üksmeelselt ja õiges arusaamises evangeeliumi kuulutatakse ning Jumala Sõna kohaselt sakramente jagatakse. Ja kristliku kiriku tõelise ühtsuse jaoks pole vaja, et kõikjal samasugustest,

inimeste sisseseatud usutalitustest kinni peetaks; nagu ütleb Paulus, kirjas efeslastele 4[:4j]: “On vaid üks ihu ja üks vaim, nii nagu te ka olete kutsutud oma kutsumise antud ühesainsas lootuses; üks Issand, üks usk, üks ristimine.”

<VIII. Mis on kirik?>

Ehkki kristlik kirik ei kujuta endast tegelikult midagi muud kui kõigi usklike ja pühade kogu, on selles elus jumalakartlike hulgas palju valekristlasi ja silmakirjatsejaid, ka neid, kes avalikult pattu teevad. Sakramendid aga jäävad ka siis sama mõjusaks, kui preester, kes neid toimetab, ei ole vaga, nagu Kristus ise ütleb: “Moosese istmele on istunud kirjatundjad ja variserid” jne. [Mt 23:2]

Sellepärast mõistetakse hukka donatistid ja kõik teised, kes midagi muud arvavad.

<IX. Ristimisest.>

Ristimise kohta õpetatakse, et see on õndsuseks vajalik ja et seeläbi pakutakse armu; ja et ristida tuleb ka lapsi, kes antakse ristimises üle Jumalale ja saavad talle meelepäraseks.

Sellepärast mõistetakse hukka taasristijad, kelle õpetuse kohaselt ei ole laste ristimine õige.

<X. Pühast armulauast>

Issanda püha armulaua kohta õpetatakse, et armulauas on Kristuse tõeline ihu ja veri leiva ja veini kujul tõeliselt kohal ning neid jagatakse ja võetakse vastu. Sellepärast heidetaksegi kõrvale vastupidine õpetus.

<XI. Pihist.>

Pihi kohta õpetatakse, et kirikus tuleb säilitada *privata absolutio* ja sellest ei tohiks loobuda, olgugi et pihtimisel ei ole vaja kõiki eksitusi ja patte üles lugeda, sest see on võimatu, Psalm 18: “Eksitused – kes neid märkab?” [Ps 19:13]

<XII. Meeleparandusest.>

Meeleparanduse kohta õpetatakse, et need, kes on pärast ristimist pattu teinud, saavad oma patud andeks, kui nad meelt parandavad, ja neid ei tohi kiriklikust absolutsioonist ilma jätta. Õige ja tõeline meeleparandus ei ole ju õieti midagi muud kui kahetsus ja kurvastus või hirm oma patu pärast ja ühtlasi uskumine evangeeliumisse ja pattudest lahtimõistmisse, et patt on andeks antud ja sa oled Kristuse läbi armu leidnud, mis lohutab ja rahustab südant. Sellele peab järgnema enda parandamine ja patust lahtiütlemine, mis on meeleparanduse viljad, nagu ütleb Johannes, Mt 3[:] “Kandke nüüd meeleparandusele kohast vilja!”

Siinkohal mõistetakse hukka need, kes õpetavad, et see, kes on kord juba õigeks saanud, ei saa enam pattu langeda.

Ja hukka mõistetakse ka novatsiaanid, kes on keeldunud pärast ristimist pattu teinutele absolutsiooni jagamast.

Samuti mõistetakse hukka need, kes õpetavad, et me ei saa patte andeks mitte usu, vaid hüvituse läbi.

<XIII. Sakramentide kasutamisest.>

Sakramentide kasutamise kohta õpetatakse, et sakramendid ei ole sisse seatud sellepärast, et nad oleksid väliselt märkideks, mille järgi kristlasi ära tunda, vaid sellepärast, et nad oleksid jumaliku tahte märgiks ja tunnistuseks meie suhtes, et meis usku äratada ja seda kinnitada. Sellepärast nõuavad sakramendid usku ja leiavad õiget kasutamist alles siis, kui neid usus vastu võetakse ja usk nende kaudu kinnitust leiab.

<XIV. Kirikuvalitsemisest.>

Kirikuvalitsemise kohta õpetatakse, et mitte keegi ei või kirikus avalikult õpetada, jutlustada ega sakramente jagada, ilma et ta oleks selleks korralduselt kutsutud.

<XV. Kirikukorraldustest.>

Inimeste poolt sisseseatud kirikukorralduste kohta õpetatakse, et kinni tuleb pidada neist, millest on võimalik pattu tegemata kinni pidada ning mis teenivad rahu ja head korda kirikus, nagu teatud pühad, tähtpäevad ja muu sellesarnane.

Manitsetakse aga, et keegi ei vaevaks oma südametunnistust, nagu oleksid seesugused asjad vajalikud õndsuseks. Selle kohta õpetatakse, et kõik inimeste poolt kehtestatud korraldused ja traditsioonid, eesmärgiga nende läbi Jumalat lepitada ja armu ära teenida, on vastuolus evangeeliumi ja õpetusega usust Kristusesse. Sellepärast on kloostritöötused ja teised traditsioonid nagu toitute ja päevade eristamine jms., millega loodetakse arm ära teenida ja patte hüvitada, kasutud ja vastuolus evangeeliumiga.

<XVI. Avalikust korrast ja ilmalikust valitsusest.>

Avaliku korra ja ilmaliku valitsuse kohta õpetatakse, et iga valitseja siin ilmas, iga ametisse seatud valitsus ja kehtestatud seadus on Jumala poolt loodud ja kehtestatud hea kord ja et kristlased võivad pattu tegemata valitseja-, vürsti- ja kohtunikuametit pidada, keiserliku ja muu kehtiva õiguse järgi otsuseid langetada ja õigust mõista, kurjategijaid mõõgaga karistada, õiglast sõda pidada ja sõdida, osta ja müüa, vannet anda, vara omada, abielus olla jne.

Siin mõistetakse hukka taasristijad, kelle õpetuse kohaselt pole ükski ülalnimetatud asjadest kristlik.

Samuti mõistetakse hukka need, kes õpetavad, et kristlik täiuslikkus kujutab endast kodu ja maade, naise ja laste mahajätmist ning ülalnimetatud asjadest loobumist, sest ainult see on õige täiuslikkus, õige jumalakartus ja õige usk Jumalasse. Kuid evangeelium ei õpeta mitte väliseid ja ajalikke, vaid seesmisi, igavesi asju ja südame õigust ning ei leia ilmalikus valitsuses, riigikorralduses ja abielus mingit viga, vaid tahab, et sellest kõigest peetaks kinni kui tõeliselt jumalikust korrast ja et neis

seisustes näidataks üles kristlikku armastust ja õigeid ning häid tegusid vastavalt oma kutsumisele. Seepärast on kristlased kohustatud valitsejatele alluma ning kuuletuma kõiges nende käskudele ja seadustele, mida on võimalik pattu tegemata täita. Kui aga valitseja käsku ei saa pattu tegemata täita, siis tuleb Jumala sõna enam kuulata kui inimese sõna, Ap 5 [:29].

<XVII. Kristuse taastulekust kohtumõistmiseks.>

Samuti õpetatakse, et meie Issand Jeesus Kristus tuleb viimsel päeval kohut mõistma ja kõiki surnuid üles äratama, usklikele ja väljavalitutele igavest elu ja igavest rõõmu andma, jumalatuud inimesi aga ja kuradit põrgusse ning igavesse karistusse mõistma.

Seepärast mõistetakse hukka taasristijad, kes õpetavad, et kuradile ja äraneetud inimestele ei saa osaks igavene piin ja kannatused.

Samuti mõistetakse siin hukka teatud juudi õpetused, mida võib praeguselgi ajal kohata, et enne surnute ülestõusmist asutavad pühad ja vagad maa peal riigi ja hävitavad kõik jumalatud.

<XVIII. Vabast tahtest>

Vaba tahte kohta õpetatakse, et inimesel on mingil määral vaba tahe väliselt ausat elu elada ja valida asjade vahel, mida mõistus haarab; aga ilma armu, Püha Vaimu abi ja mõjuta ei saa inimene Jumalale meelepäraseks saada, Jumalat südamest

karta, uskuda ega ka kaasasündinud kurje himusid südamest välja ajada. See sünnib Püha Vaimu läbi, kes antakse Jumala Sõna läbi. Sest Paulus ütleb, 1Kr 2[14]: “Aga hingeline inimene ei võta vastu midagi, mis on Jumala Vaimust.”

Ja et oleks selge, et siinkohal ei õpetata midagi uut, olgu esitatud Augustinuse selged sõnad vaba tahte kohta Hypognosticoni 3. raamatust: “Me tunnistame, et igas inimeses on vaba tahe; sest kõigil on loomupärane, kaasasündinud aru ja mõistus, mitte aga nii, et see suudaks suhtes Jumalaga midagi saavutada, Jumalat südamest armastada ja karta, vaid et inimesel on vabadus hea ja kurja vahel valida ainult selle elu välistes tegudes. “Hea” tähendab seda, et inimloomus võib põllul tööd teha või ka mitte teha; süüa, juua, sõbra juurde minna või minemata jätta, riiet selga panna või ära võtta, ehitada, naist võtta, käsitööga tegelda ning muud sellesarnast kasulikku ja head teha. See kõik ei püsi aga ikkagi ilma Jumalata, sest kõik lähtub Temast ja on Tema läbi. Teisest küljest on inimene võimeline omal valikul ka kurja tegema, nagu ebajumalaid kummardama, tapma” jne. [Pseudo-Augustinus, *Hypomnesticon contra Pelagianos et Coelestinianos* III 4,5. MSL 45, 1623.]

<XIX. Patu põhjusest>

Patu põhjuse kohta õpetatakse meil, et ehkki kõikvõimas Jumal on loonud kogu looduse ja hoiab seda alal, on patu põhjustajaks ometi jumalavastane tahe kõigis kurjades inimestes ja Jumala vihkajates. See kujutab endast kuradi ja kõigi jumalatute tahet, mis pöörab end niipea, kui Jumal oma käe ära võtab, kohe Jumalast ära kurjuse poole, nagu Kristus ütleb, Jh 8[:44]: “Kui ta räägib valet, siis ta räägib enda oma.”

<XX. Usust ja headest tegudest>

Väär on meie omadele süüks panna, nagu keelaksid nad ära head teod. Sest nende Kümme käsku käsitlevad ja muud kirjutised tõendavad, et nad on hästi ning kasulikult kirjeldanud ja südamele pannud õiget kristlikku eluviisi ja tegusid, mille kohta on siiani liiga vähe õpetust jagatud, küll aga on selle asemel jutlustes enamasti kehatatud lapsikutele ja tarbetutele tegudele, nagu roosipärjapalved, pühakute kultus, munklus, palverännakud, paastuajad, kiriklikud pühad, vennaskonnad jms. Neid tarbetuid tegusid ei ülista küll ka meie vastased enam nii väga nagu varasematel aegadel. Pealegi on ka nemad õppinud rääkima usust, millest nad varem üldse ei jutlustanud; nad piirduvad aga ikkagi sellega, et me ei saa Jumala ees õigeks ainult tegudest, ja lisavad sellele juurde usu Kristusesse ning ütlevad, et Jumala ees teevad meid õigeks usk ja teod; mis pakub siiski rohkem lohutust kui see, et õpetatakse lootma ainult oma tegudele.

Kuna nüüd õpetust usust, mis on kristliku elu ja tegevuse põhisisuks, ei ole, nagu tuleb tunnistada, pikka aega käsitletud, vaid kõikjal on kuulutatud ainult tegude õpetust, siis on meie omad selles küsimuses õpetanud järgmist:

Esiteks, Jumalaga ei saa meid lepitada ja meile armu võita meie teod, vaid see toimub ainult usu läbi, kui usutakse, et meile antakse patud andeks Kristuse pärast, kes on ainus vahendaja lepituses Isaga. Kes aga arvab, et ta on võimeline seda tegude läbi saavutama ja armu ära teenima, see põlgab ära Kristuse ja otsib evangeeliumivastaselt ise teed Jumala juurde.

Seda õpetust usu kohta on Pauluse kirjades mitmes kohtas avalikult ja selgelt käsitletud, eriti kirjas efeslastele 2[:8j]: “Sest teie olete armust päästetud usu kaudu –

ja see ei ole teist enestest, vaid see on and Jumalalt, ei mitte tegudest, et ükski ei saaks kiidelda” jne.

Seda aga, et siin pole tegemist uue arusaamaga asjast, võib tõendada Augustinuse abil, kes seda teemat tähelepanelikult käsitleb ja õpetab, nagu näitab kogu tema raamat *De spiritu et litera*, et me leiame armu ja saame Jumala ees õigeks usu läbi Kristusesse, mitte tegude läbi.

Vaatamata sellele, et asjatundmatud inimesed seda õpetust väga halvustavad, näitab kogemus, et see on lihtsa ja hirmunud südametunnistuse jaoks väga lohutav ja kasulik. Sest südametunnistus ei leia rahu ega rõõmu tegude läbi, vaid ainult usu läbi, mis veendunult kinnitab, et tal on armuline Jumal Kristuse pärast, nagu ütleb ka Paulus, Rm 5[:1]: “Et me nüüd oleme saanud õigeks usust, siis on meil rahu Jumalaga.”

Sellist lohutust varasemate aegade jutlustes ei kuulutatud, vaid kehutati vaest südametunnistust tegudele, mida oli mitmesuguseid. Mõned ajas südametunnistus kloostrisse, lootuses kloostrielu läbi armu leida. Teised mõtlesid välja muid tegusid, et armu ära teenida ja pattusid hüvitada. Paljud neist jõudsid aga äratundmisele, et seeläbi ei ole võimalik rahu leida. Sellepärast oli vaja kuulutada õpetust usust Kristusesse ja seda usinasti levitada, et oleks selge, et Jumala armu saab saavutada ainult usu läbi, ilma teeneteta.

Samuti õpetatakse, et kõne all ei ole mitte selline usk, mis on olemas ka kurjadel vaimudel ja jumalatel, kes samuti usuvad, et Kristus on kannatanud ja surnuist üles tõusnud, vaid tõeline usk, mis usub, et me leiame Kristuse läbi armu ja pattude andeksandmise.

Seega see, kes nüüd mõistab, et tal on Kristuse läbi armuline Jumal, tunneb Jumalat, pöördub Tema poole ja ei ole jumalatu nagu paganad. Sest kurjad vaimud ja

jumalatud ei usu pattude andeksandmise artiklit; sellepärast on nad Jumala vastased, nad ei saa palves Tema poole pöörduda ega Temalt midagi head loota. Niisiis, nagu nüüd selge on, räägib Pühakiri usust ja ei pea usu all silmas sellist teadmist, mis on olemas ka kurjadel vaimudel ja jumalatutel. Sest kirjas heebrealastele 11. õpetatakse usu kohta, et usk ei ole üksnes piiblilugude teadmine, vaid kindel lootus Jumala peale, et ollakse tema töotuste osaline. Ka Augustinus tuletab meile meelde, et me peame sõna “usk” Pühakirjas mõistma selliselt, et see tähendab kindlat lootust Jumala peale, et Ta on meile armuline, ja et sellega ei mõeldaks üksnes selliste lugude tundmist, mida tunnevad ka kurjad vaimud.

Edasi õpetatakse, et häid tegusid tuleb teha ja peabki tegema, aga mitte lootuses selle läbi armu ära teenida, vaid Jumala pärast ja Jumalale kiituseks. Üksnes usk saavutab armu ja pattude andeksandmise, ja kuna Püha Vaim antakse usu läbi, siis valmistatakse ka süda ette häid tegusid tegema. Sest enne seda, kui ta on ilma Püha Vaimuta, on ta liiga nõrk ja lisaks sellele kuradi meelevaldas, kes sunnib vaest inimloomust rohketele pattudele, nagu me näeme filosoofide puhul, kes on proovinud ausalt ja laitmatult elada, kuid pole seda siiski suutnud ja on langenud paljudesse suurtesse avalikesse pattudesse. Nii juhtub inimesega, kellel pole õiget usku ega Püha Vaimu ja kes valitseb end ainult oma inimlikust jõust.

Seepärast ei saa õpetusele usust ette heita, nagu keelaks ta ära head teod, vaid teda tuleb hoopis kiita, et ta õpetab häid tegusid tegema ja pakub oma abi heade tegudeni jõudmisel. Sest väljaspool usku ja Kristust on inimloomus ja tema jõud liiga nõrk, et häid tegusid teha, Jumala poole pöörduda, kannatustes püsiv olla, ligimest armastada, usaldatud ameteid hoolsasti pidada, kuulekas olla, kurje himusid vältida jne. Seesugused suured ja õiged teod ei sünni ilma Kristuse abita, nagu ta ka ise ütleb, Jh 15[:5]: “Minust lahus ei suuda te midagi teha.”

<XXI. Pühakute kultusest.>

Pühakute kultuse kohta õpetavad meie omad, et pühakuid tuleb meeles pidada, et selle läbi, kui me näeme, kuidas nemad on armu leidnud ja kuidas usk on neid aidanud, meie usku kinnitada, aga ka selle pärast, et me võtaksime nende head teod endale eeskujuks, igäüks vastavalt oma kutsumisele, just nagu Keiserlik Majesteet võib türklaste vastu sõjapidamises igati jumalakartlikult kuningas Taaveti eeskuju järgida, sest mõlemad on kuningad, ja see amet nõuab oma alamate kaitsmist. Aga Pühakirja abil ei ole võimalik näidata, et me peaksime palves pühakute poole pöörduma ja neilt abi otsima. “Üks on vahemees Jumala ja inimeste vahel: inimene Kristus Jeesus”, 1Tm 2[:5], kes on ainus õnnistegija, ainus ülempreester, lepituskaas [2Ms 25:17, 3Ms 16:2] ja meie eestkostja Jumala ees, Rm 8[:34]. Ainult tema on töötanud meie palveid kuulda võtta. Pühakirja järgi on ülim jumalateenistus see, kui Kristust kõigis hädades ja palvetes südamest otsitakse ning teda appi kutsutakse: “Aga kui keegi patustaks, siis on meil eestkostja Isa juures, Jeesus Kristus, kes on õige.” [1Jh 2:1].

See on lühidalt öeldes kokkuvõtte õpetusest, mida meie kirikutes õige kristliku kasvatuse ja südametunnistuse lohutamise, aga ka usklite parandamise eesmärgil jutlustatakse ja õpetatakse; me pole ju kunagi tahtnud oma hinge ja südametunnistust Jumala ees Tema nime või Sõna väärkasutuse pärast ülimalt suurde ohtu seada või oma lastele ja järeltulijatele mingit muud õpetust kuulutada või parandada kui seda, mis on vastavuses puhta Jumala Sõna ja kristliku tõega. Kuna see põhineb selgelt

Pühakirjal ja ei ole, nii palju kui on kirikuisade kirjutistest võimalik välja lugeda, vastuolus ka üldise kristliku, isegi mitte Rooma kiriku õpetusega, siis me arvame, et meie vastased peavad ülalnimetatud artiklites meiega nõustuma. Sellepärast käituvad need, kes tahavad meid ketseritena kirikuosadusest välja heita, hukka mõista ja vältida, väga ebasõbralikult, ennatlikult ja täiesti kristliku üksmeele ja armastuse vastaselt, sest neil pole selleks mingit kindlat alust ei Jumala käskudes ega Pühakirjas. Eksiarvamused ja tülid on tekkinud peamiselt teatud traditsioonide ja väärkasutuste pärast. Ja kuna põhilistes artiklites ei ole mingeid silmanähtavaid vigu või puudusi ja see meie usutunnistus on vaga ja kristlik, siis peaksid piiskopid õigluse pärast suuremat leebust ilmutama, isegi kui meil ehk ongi kombetalituste osas teatud puudujääke, olgugi et me loodame esitada piisavaid põhjendusi ja põhjusi, miks me oleme teatud traditsioonid ja väärkasutused ära muutnud.

Lahkhelised tekitavad artiklid, kus käsitletakse väärkasutusi, mis on ära muudetud.

Kuna usuartiklite osas ei õpetata meie kirikutes mitte midagi Pühakirja või üldise kristliku kirikuga vastuolus olevat, vaid ära on muudetud ainult mõned väärkasutused, mis on osalt ajapikku iseenesest juurdunud, osalt väevõimuga sisse seatud, siis nõuab meie olukord, et me neid kirjeldaksime ja esitaksime põhjendused, miks me oleme nende äramuutmise heaks kiitnud, et Keiserlik Majesteet võiks jõuda äratundmisele, et sellega ei ole me teinud midagi mittekristlikku või

jumalateotuslikku, vaid et me oleme sunnitud selliste muudatuste tegemise poolt olema Jumala käsu kohaselt, mida tuleb ju rohkem tähele panna kui mis tahes tavasid.

<XXII.> Sakramendi mõlemast kujust

Meil jagatakse ilmikutele sakramenti selle mõlemal kujul sellepärast, et see on Kristuse selge korraldus ja käsk, Mt 26[:27]: “Jooge kõik selle seest.” Kristus annab seal karika kohta sõnaselge käsu, et kõik peavad sellest jooma.

Ja et keegi ei saaks neid sõnu vaidlustada ja tõlgendada, nagu kuuluks karikas ainult preestritele, siis ütleb Paulus 1Kr 11[:20jj], et kogu Korintose kogudus kasutas sakramenti mõlemal kujul. Ja selline komme valitses kirikus pikka aega, nagu ajalugu ja kirikuisade kirjutised võivad kinnitada. Cyprianus nimetab mitmes kohas, et tema ajal jagati ilmikutele karikat. Ka Hieronymus ütleb, et preestrid, kes sakramenti jagavad, jagavad rahvale Kristuse verd. Siis aga annab paavst Gelasius korralduse, et seda sakramenti ei tohi jagada. *Distinct. 2. De consecratione cap. Comperimus.* Pole ühtegi kaanonit, mis käsiks sakramenti ainult ühel kujul jagada. Ja teadmata on, millal või kelle kaudu see ühel kujul jagamise tava on õieti kehtestatud, kuigi kardinal Cusanus mäletab, millal see viis heaks kiideti. Aga selge on, et see tava, mis on sisse seatud Jumala käsu ja ka vanade kaanonite vastaselt, on väär. Sellepärast oli nende südametunnistuse koormamine, kes soovisid püha sakramenti Kristuse seadmise järgi kasutada, ja meie Issanda Jeesuse Kristuse korra vastaselt toimima sundimine täiesti kohatu. Ja kuna sakramendi jagamine on Kristuse seadmisega vastuolus, siis loobutakse meie kirikutes ka tavapärasest sakramendiga protsessioonist.

<XXIII.> Preestrite abielust

Kõik inimesed siin maailmas, olgu ülematest või alamatest ühiskonnakihtidest, on kurtnud preestrite kõlvatuse ja ohjeldamatu eluviisi pärast, kes ei suuda kasinalt elada, ja see kõlvatus on oma kohutavate pahedega äärmuslikuks muutunud. Et sellist hirmsat tüli, abielurikkumist ja muud kõlvatust vältida, on nii mõnedki meie preestrid abiellunud. Põhjenduseks on nad toonud selle, et neid sundisid selleks kohutavad südametunnistusepiinad, kuna Pühakiri kinnitab selgelt, et abieluseisus on Issanda Jumala poolt sisse seatud kõlvatuse ärahoidmiseks, nagu ütleb Paulus: “Aga igasuguse hooruse vastu olgu igal mehel oma naine.” [1Kr 7:2] Samuti: “Sest parem on abielluda kui himudes leegitseda.” [1Kr 7:9] Ja kui Kristus ütleb, Mt 19[11]: “Sedasinast sõna ei haara igaüks”, siis peab ta inimese olemust tundes silmas seda, et vähestel inimestel on kasinalt elamise and. „Jumal lõi inimese meheks ja naiseks.“, 1Ms 1[:27]. Seda aga, kuivõrd inimese meelevallas või võimuses on ilma Jumala anna ja armuta, omaenda otsusel või töotusel, Jumala loodut parandada või muuta, on kogemus liigagi selgelt näidanud. Sest mis hea, aus ja kasin elu, mis kristlik ja aus eluviis sel puhul tulemuseks on, kui palju kohutavaid hingepiinu ja rahutust neil inimestel oma elu lõpus on olnud, see on ju ilmselge, ja seda on paljud neist ka ise tunnistanud. Nii et kuna Jumala sõna ja käsku ei saa mitte ühegi inimliku töotuse või seaduse läbi ära muuta, ongi preestrid ja vaimulikud – sellel või teisel põhjusel – abiellunud.

Ka ajalugu ja kirikuisade kirjutised tõendavad, et kristlikus kirikus valitses juba varasest ajast komme, et preestrid ja diakonid olid abielus. Sellepärast ütleb Paulus, 1 Tm 3[:2]: “Ülevaataja peab nüüd olema laidetamatu, ühenaisemees.” Ka

Saksa aladel sunniti preestreid abielu asemel väevõimuga kasinusetootust andma alles 400 aastat tagasi ja nad seisid kõik koos sellele nii tõsiselt ja meelekindlalt vastu, et Mainzi peapiiskop, kes paavsti uue korralduse teatavaks tegi, oleks preesterkonna ühisest pahameelest alguse saanud rüseluses peaaegu elu kaotanud, ja see keeld kehtestati kohe alguses nii rutakalt ja asjatundmatult, et paavst ei keelanud ära mitte ainult preestrite tulevase abiellumisi, vaid lahutas isegi need abielud, mis olid juba sõlmitud, mis ei ole aga vastuolus mitte ainult kogu jumaliku, loomuliku ja ilmaliku õigusega, vaid ka kaanonitega, mis paavstid ise on koostanud, ja kõige tuntumate kirikukogu otsustega.

Ka on tähtsate, jumalakartlike ja mõistlike inimeste keskel sagedasti kuulda olnud juttu ja arvamusi, et selline pealesunnitud tsölibaat ja abielu keelamine, mille Jumal ise on sisse seadnud ja millele ta on loa andnud, ei ole kaasa toonud midagi head, vaid hoopis suuremaid ja hirmsamaid pahesid ning palju kurja. Isegi üks paavstidest, Pius II, nagu tema eluloost näha, on sageli väitnud ja enda kohta kirjutada lasknud: sellel, miks vaimulikel abielluda keelatakse, võib küll oma põhjus olla, aga palju olulisemad, kaalukamad ja tähtsamad põhjused on siiski sellel, miks vaimulike abiellumise peaks jälle vabaks laskma. Pole mingit kahtlust, et paavst Pius, olles mõistlik ja tark mees, väitis seda igati läbimõeldult.

Sellepärast me lohutame end, oma alandlikkuses Keiserliku Majesteedi vastu, mõttega, et Teie Majesteet kui kristlik ja kõrgelt kiidetud keiser võtab armulikult südamesse seda, et praegusel viimsel ajal ja viimsetel päevadel, millest Pühakiri kõneleb, muutub maailm ikka kurjemaks ja inimesed ikka puudulikumaks ja nõrgemaks.

Ja sellisele arusaamisele jõudmine on ülimalt vajalik, kasulik ja kristlik sellepärast, et Saksa aladel, kus abielu on keelatud, ei juurduks veel suuremad ja

häviväärsemad kõlvatused ning pahed. Sest mitte keegi teine ei oska neid asju targemini ja paremini muuta või korda teha kui Jumal ise, kes seadis abielu selleks, et inimest tema nõrkuses aidata ja kõlvatuse eest kaitsta.

Nii ütlevad ka vanad kaanonid, et mõnikord tuleb inimliku nõtruse pärast ning tülide ennetamiseks ja vältimiseks ranguses ja karmuses leebem olla ning järele anda.

Ja see oleks antud juhul ka väga kristlik ja ülimalt vajalik. Sest kuidas võib preestrite ja vaimulike abielu üldisele kristlikule kirikule kahjuks tulla, eriti veel karjastele ja teistele, kes peavad kirikut teenima? Kui see karm abiellumise keeld peaks veel kaua kehtima, hakkab tulevikus küll preestritest ja karjastest puudus olema.

Aga kuna see, nimelt et preestrid ja vaimulikud tohivad abielluda, on Jumala sõna ja käsuga põhjendatud ja lisaks sellele kinnitab ka ajalugu, et preestrid on abielus olnud, ja kuna kasinusetõotus on põhjustanud nii palju inetuid ja mittekristlikke tülisid, abielurikkumisi, kohutavat ja ennekuulmatut kõlvatust ning hirmsaid pahesid, nii et isegi mõned ausameelsed toomhärрад ja mõned Rooma kurtisaanid on korduvalt tunnistanud ja kurtnud, kuidas seesugused pahed on *in clero* [vaimulike keskel] hirmsal kombel võimust võtnud ja kutsuvad esile Jumala viha, siis on seda kahetsusväärsem, et kristlik abielu pole mitte ainult ära keelatud, vaid et see kuulub mõnes kohas suure kuriteona ka karistuse alla, vaatamata sellele, et Jumal käsib Pühakirjas abielu igati au sees hoida ja et abielu on ka keiserlikes seadustes ja kõigis monarhiates, kus on seadusi kehtestatud, kõrgeks kiidetud. Alles viimasel ajal on hakatud süütuid inimesi ainuüksi abielu pärast piinama, ja nii ka preestrid, keda peaks ju kõigist kõige rohkem hoidma, ja see ei toimu mitte ainult jumaliku õiguse, vaid ka kaanonite vastaselt. Apostel Paulus nimetab, 1 Tm 4[:1,3], sellist õpetust, mis abielu ära keelab, kurjade vaimude õpetuseks. Ka Kristus ise ütleb, Jh 8[:44], et kurat on mõrtsukas algusest peale, mis käib sellega hästi kokku, nii et abielu ärakeelamine

ja julgus sellisest õpetusest verevalamise abil kinni pidada peab olema kurjade vaimude õpetus.

Aga nii nagu ükski inimlik seadus ei suuda Jumala kāske tühistada või āra muuta, nii ei suuda ka ükski tōotus Jumala kāske muuta. Seepärast annab ka pūha Cyprianus naistele, kes ei pea tōotatud kasinusest kinni, nõu, et nad abielluksid, ja ütleb 11. kirjas: “Kui nad aga ei taha või ei suuda kasinusest kinni pidada, siis on parem, et nad abielluvad, kui et nad himudes põlevad, ja nad peavad olema igati ettevaatlikud, et nad mitte oma vendadele ja õdedele tūliks ei oleks.”

Pealegi osutavad ka kõik kaanonid suurt leebust ja heatahtlikkust nende suhtes, kes on tōotuse andnud oma nooruses, sest enamik preestreid ja munki on sellesse seisusesse sattunud nooruse teadmatusest.

<XXIV> Missast

Meie omadele on ülekohtuselt ette heidetud, nagu oleksid nad missa āra kaotanud. Sest on üldiselt teada, et meil peetakse missat, ilma igasuguse kiitlemiseta, palju suurema pūhendumuse ja tōsidusega kui vastaste juures. Ka jagatakse inimestele sageli ja ūlima hoolega õpetust pūha sakramendi osas: milleks see on sisse seatud ja kuidas seda kasutada, et hirmunud sūdametunnistust lohutada, ja kutsutakse sellega rahvast armulauale ja missale. Sealjuures valgustatakse neid vāärõpetuste osas sakramendi kohta. Ka ei ole avaliku missatalituse juures tehtud mārkimisvāärseid muudatusi, peale selle, et mõnel pool lauldakse rahva õpetamiseks ja harjutamiseks ladinakeelsete laulude kõrval ka saksakeelseid laule, seda enam, et iga kiriklik talitus

peaks eelkõige teenima eesmärki, et rahvas õpiks sellest, mida ta Kristuse kohta ilmtingimata peab teadma.

Aga kuna missat on juba varasematelgi aegadel mitut moodi vääriti kasutatud, sest teada on, et see muudeti laadakaubaks, et seda osteti ja müüdi ja et missasid peeti kõigis kirikutes enamasti rahateenimise eesmärgil, siis on õpetatud ja vagad inimesed sellist väärkasutust ka varasematel aegadel korduvalt tauninud. Ja kui nüüd meie jutlustajad sellest jutlustasid ja preestritele meelde tuletasid hirmsat ähvardust, mis peaks tegelikult igale kristlasele hinge minema, et kes sakramenti vääritul viisil vastu võtab, see on süüdi Issanda ihu ja vere vastu [1Kr 11:27], lakkas meie kirikutes ostetavate ja nn. nurgamissade pidamine, mida siiani oldi sunnitud raha ja prebendide saamise pärast pidama.

Ühtlasi mõisteti hukka see kohutav eksiarvamus, mis väidab, et meie Issand Kristus on oma surma läbi hüvitanud ainult pärispatu ja et missa on seatud ohvriks ülejäänud pattude eest, millega missast on tehtud ohver elavate ja surnute eest, mille läbi kõrvaldatakse patt ja lepitatakse Jumal. Sellega on kaasnenud vaidlus küsimuse üle, kas missa, mida peetakse paljude inimeste eest, on sama mõjus kui missa, mida peetakse iga üksiku inimese eest eraldi. Sest sealt ongi tulnud see missade otsatu hulk, mille kaudu tahetakse Jumalalt saada kõike, mille järele kellelgi parasjagu vajadust on. Usk Kristusesse ja õige jumalateenistus on selle kõrval aga unustusse jäänud.

Seepärast me oleme, lähtuvalt olukorra tõsidusest, jaganud õpetust, et oleks teada, kuidas sakramente õigesti kasutada. Esiteks, Pühakiri osutab mitmel pool sellele, et pärispatu ja ka ülejäänud pattude eest ei ole ühtki muud ohvrit peale Kristuse surma. Sest kirjas heebrealastele on just niimoodi kirjutatud, et Kristus on end üheainsa korra ohvriks toonud ja seeläbi kõik patud hüvitanud [Hb 10:14]. On täiesti ennekuulmatu uuendus kiriku õpetuses, et Kristuse surm olevat hüvitanud

ainult pärispatu ja teisi patte mitte; seetõttu me loodamegi, et kõik mõistavad, et sellise eksiarvamuse hukkamõistmine ei ole ülekohtune.

Teiseks, nagu õpetab püha Paulus, leiame me Jumala ees armu usu, ja mitte tegude läbi. Seetõttu on tegemist missa väärkasutusega, kui arvatakse, et selle teo läbi leitakse Jumala silmis armu, nagu ju on teada, et missat peetakse selleks, et patte andeks saada ja et Jumalalt paluda armu ja kõiki hüvesid mitte ainult preestri endale, vaid kogu maailmale ja ka teistele inimestele, nii elavatele kui surnutele.

Ja kolmandaks, püha sakrament ei ole sisse seatud mitte selleks, et patu eest ohvrit tuua – sest ohver on juba toodud –, vaid et meis selle läbi usku äratada ja meie südametunnistust lohutada, mis jõuab sakramendi läbi äratundmisele, et Kristus on töötanud meile armu ja pattude andeksandmist. Sellepärast nõuabki sakrament usku, ja on täiesti kasutu, kui seda ilma usuta vastu võetakse.

Kuna missa ei kujuta endast ohvrit teiste inimeste, ei elavate ega surnute eest, et nende patte ära võtta, vaid peaks olema osadussöömaaeg, kus nii preester kui ka teised võtavad sakramenti vastu, siis oleme säilitanud tava, et missat peetakse ja soovijatele jagatakse armulauda kirikupühadel, aga ka muudel puhkudel, kui on armulaualisi. Seega leiab missa meil igati õiget kasutamist, nii nagu seda varasematel aegadel kirikus on tehtud ja nagu selle kohta võib tõendust leida Pauluse sõnadest, 1Kr 11[:33], ja ka paljude kirikuisade kirjutistest. Nii räägib Chrystostomus sellest, kuidas preester seisab ja kutsub päevast päeva ühtesid armulauale ja keelab teiste pääsu armulauale. Samuti viitavad vanad kaanonid sellele, et üks preestritest pühitses armulauda ning jagas seda teistele preestritele ja diakonitele. On ju Nikaia kaanonis öeldud: diakonid võtku piiskopilt või preestritelt sakramenti vastu järjekorras preestrite järel.

Ja kuna me pole kasutusele võtnud midagi uut, mida poleks kirikus juba algusaegadest peale olnud, ja pole ka avalikus missatalituses märkimisväärseid muudatusi teinud, peale selle, et ära on jäetud tarbetud missad, mida peeti väärkasutusena koguduse ühiste missade kõrval, siis ei tohiks sellist missapidamise viisi ketserliku ja mitte kristliku kombena hukka mõista. Sest varasematel aegadel peeti ka suurtes kirikutes, kus oli palju inimesi, missat neil päevadel, kui rahvas kokku tuli, ja mitte iga päev. *Tripartita Historia* 9. raamat kinnitab näiteks, et Aleksandrias loeti ja seletati Pühakirja kolmapäeviti ning reedeti, ja harilikult peeti kõiki jumalateenistusi ilma armulauata.

<XXV> **Pihist**

Piht ei ole meie jutlustajate poolt ära kaotatud, sest me peame kinni tavast, et sakramenti ei jagata neile, keda pole enne järele katsutud ja pattudest lahti mõistetud. Sealjuures õpetatakse rahvale hoolega, kui suurt lohutust pakub pattudest lahtimõistmise kuulutus ja kui oluliseks ja kalliks tuleb absolutsiooni pidada. Sest see ei ole meie ees seisva inimese hääl või sõna, vaid Jumala Sõna, mis patud andeks annab, ja seda kuulutatakse Jumala asemel ja Jumala käsul. Me jagame suure hoolega õpetust selle käsu ja võtmete meelevalda kohta, kui lohutust pakkuv ja kui vajalik see on hirmunud südametunnistusele, ning ka selle kohta, et Jumal käsib seda pattudest lahtimõistmise kuulutust samavõrd uskuda kui taevast kõlavat Jumala häält, ja et me laseksime absolutsioonil end rõõmsasti lohutada ja teaksime, et me saame usu läbi oma patud andeks. Varasemal ajal ei puudutanud jutlustajad, kes pihi kohta küll nii mõndagi õpetasid, neid tähtsaid küsimusi poole sõnagagi, vaid piinasid südametunnistust ainult pika pattude üleslugemise, hüvituste, patukustutuse,

palverännakute ja muu säärasega. Ja paljud meie vastastest tunnistavad ka ise, et meil kirjeldatakse ja käsitletakse õiget kristlikku meelesparandust palju asjakohasemalt, kui seda varem pikka aega on tehtud.

Niisiis õpetatakse pihi kohta, et kedagi ei tohi sundida patte üksikhaaval üles lugema, sest see on võimatu, nagu ütleb Psalm: “Eksitused – kes neid märkab?” [Ps 19:13] Ja Jeremija ütleb: “Süda on petlikum kui kõik muu ja äärmiselt rikutud – kes suudab seda mõista?” [Jr 17:9] Seega elab armetu inimloomus niivõrd sügaval pattudes, et ta ei ole võimeline neid kõiki nägema või ära tundma, ja kui meid mõistetakse lahti ainult neist pattudest, mida me suudame üles lugeda, siis oleks sellest meile vähe kasu. Seepärast ei ole vaja inimesi sundida patte üksikhaaval üles lugema. Ja nii arvasid ka kirikuisad, nagu seisab dekreedis meelesparanduse kohta, *Dist. I. de poenitentia*, kus viidatakse Chrysostomuse sõnadele: “Ma ei ütle, et sa peaksid end ise avalikult üles andma või end teise inimese ees süüdistama ehk süüdlaseks kuulutama, vaid kuuletu prohvetile, kes ütleb: “Veereta Issandale oma tee.” [Ps 37:5] Seepärast tunnista Issandale Jumalale, tõelisele kohtumõistjale palves üles oma patud; ära tunnista oma pattu mitte huultega, vaid oma südames.” Siin on selgelt näha, et Chrysostomus ei sunni patte üksikhaaval üles lugema. Samamoodi õpetab ka meelesparanduse kohta käiva dekreediga seletus, 5. alajaotus, et piht ei ole mitte Pühakirja käsk, vaid kirikus sisseseatud tava. Sellele vaatamata õpetavad meie leeri jutlustajad hoolega, et pihist tuleb kinni pidada absolutsiooni pärast, mis on hirmunud südametunnistuse lohutamise põhilisim ja tähtsaim alus, ja lisaks sellele veel mõnel muul põhjusel.

<XXVI> **Toitude eristamisest**

Varasematel aegadel on õpetatud, jutlustatud ja kirjutatud, et toitude eristamise ja muude sellesarnaste inimeste poolt kehtestatud kommete eesmärgiks on armu ärateenimine ja patu hüvitamine. Sellepärast mõeldi päevast päeva välja järjest uusi paastumisi, uusi usutalitusi, uusi reegleid ja muud sarnast ning rõhutati igati, et sellised asjad kujutavad endast vajalikku jumalateenistust, mille läbi teenitakse ära arm, kui neist kinni peetakse, ja tehakse suurt pattu, kui neist kinni ei peeta. Sellega on kirikus kaasnenu palju ohtlikke eksiarvamusi.

Esiteks on seeläbi varju jäänud Kristuse arm ja usuõpetus, mida evangeelium meile suure tõsidusega esitab ja järjekindlalt rõhutab, et Kristuse teenet tuleb kõrgelt austada ja kalliks pidada ning teada, et usk Kristusesse ületab kaugelt kõik teod. Sellepärast võitleski Paulus ägedalt Moosese Seaduse ja inimeste kehtestatud kombetalituste vastu, et me õpiksime ära, et me ei saa Jumala ees õigeks mitte meie oma tegude läbi, vaid ainult usu läbi Kristusesse; et me leiame armu Kristuse pärast. Selline õpetus on peaaegu täielikult unustusse vajunud, sest inimesi on õpetatud armu ära teenima kindlate paastumisaegade, toitude eristamise, riidetuse jms läbi.

Teiseks on sellised kombes varju jätnud ka Jumala käsud, sest need seatakse Jumala käskudest palju kõrgemale. Kristlikuks peetakse ainult sellist elu, kui peetakse sel ja sel kombel kiriklikke pühi, palvetatakse sel ja sel kombel, paastutakse sel ja sel kombel, ja ollakse sel ja sel kombel riidetud – seda nimetatakse vaimulikuks ja kristlikuks eluks. Seevastu muid vajalikke häid tegusid, mida iga inimene peab vastavalt oma kutsumisele tegema – pereisa töötab selleks, et naist ja lapsi toita ning jumalakartlikkuses kasvatada, pereema sünnitab lapsi ja hoolitseb nende eest, vürst ja ülemad valitsevad maad ning rahvast jne. –, peetakse ilmalikuks või mittevaimulikuks. Selline Jumala poolt nõutud tegu olevat ilmalik ja ebatäiuslik, inimeste kombetalitused kannavad aga aulisi tiitleid, nii et ainult neid nimetatakse

pühaks ja täiuslikuks. Sellepärast ei osata kombetalituste täitmisel enam mingit mõõtu ega piiri pidada.

Kolmandaks koormavad sellised kombetalitused väga südametunnistust, sest kõiki kombetalitusi pole võimalik täita. Ja ometi arvavad inimesed, et seda on Jumala teenimiseks vaja, ning nagu kirjutab Gerson, on paljud sellepärast meeleheitesse langenud ja mõned on endalt isegi elu võtnud, kuna nad ei kuulnud lohutavat sõna Kristuse armust. Ja *Summa*'de autorid ning teoloogid, kes on püüdnud südametunnistuse segaduses oleku pärast kombetalitusi koondada ja ühtlustada, et südametunnistustele toeks olla, on selle tegevusega nii hõivatud olnud, et õndsust toov kristlik õpetus palju olulisematest asjadest nagu usk, lohutus tõsistes katsumustes ja muu säärane on selle kõrval täiesti tagaplaanile jäänud. Ja ka varasemal ajal on paljud vagad õpetatud mehed selle üle kahetsust avaldanud, et sellised kombetalitused tekitavad kirikus palju tülisid ja on jumalakartlikele inimestele takistuseks Kristuse õigele tundmisele jõudmisel. Nii on Gerson ja veel mõned teoloogid selle üle kurtnud. Ja südametunnistuse koormamine rohkete kombetalitustega oli ka Augustinusele vastumeelt. Sellepärast ta hoiataski, et neid ei tohi kohustuslikeks pidada.

Meie omad ei räägi nendest asjadest aga mitte lugupidamatusest või põlgusest vaimuliku võimu vastu. Oma seisukoha avaldamist ülalnimetatud eksiarvamuste suhtes, mis on välja kasvanud kombetalituste väärsti mõistmisest, tingib olukorra ülim tõsidus. Sest evangeelium nõuab, et kirikus tuleb tegelda õpetusega usust, sellest pole aga võimalik aru saada, kui olla arvamisel, et arm teenitakse ära enda valitud tegude läbi.

Ja seetõttu kuulutavadki meie omad, et teatud inimeste kehtestatud kombetalituste täitmise läbi ei saa armu ära teenida või Jumalat lepitada või patte hüvitada. Ja sellepärast ei tohi neist ka kohustuslikku jumalateenistust teha.

Põhjenduse võib tuua Pühakirjast. Kristus õigustab, Mt 15[:9], evangeeliumis apostleid, et need ei pidanud kinni tavapäraestest kombetalitustest, ja ütleb: “Ilmaaegu nad teenivad mind, õpetades õpetusena inimeste käskimisi.” Kuna Kristus nimetab seda asjatuks teenimiseks, siis ei ole see ka kohustuslik. Ja ta lisab: “Inimest ei rüveta see, mis ta suust sisse läheb.” Mt 15[:11] Sama ütleb Paulus, Rm 14[:17]: “Jumala riik ei ole ju söömine ega joomine.” ja Kl 2[:16]: “Ärgu siis keegi mõistku teie peale kohut süüa ega jooma ega mingi püha ega noorkuu või hingamispäevade pärast.” jne. Ap 15[:10j] ütleb Peetrus: “Miks te siis nüüd kiusate Jumalat, soovides panna jüngerite turja peale ikke, mida ei ole jaksanud kanda ei meie isad ega meie? Vaid meie usume end päästetud olevat Issanda Jeesuse armu läbi, otse samal kombel nagu nemadki.” Peetrus keelab seal ära südametunnistuse koormamise pelgalt väliste usutalitustega, mis on Moosese või teiste poolt kehtestatud. Ja 1 Tm 4[:1.3] nimetatakse selliseid keelde nagu toitude või abiellumise ärakeelamine kurjade vaimude õpetuseks. Sest selliste tegude kehtestamine või sooritamine, et sellega pattude andeksandmist ära teenida, või arvamine, et ilma selliste teeneteta ei saa ükski inimene kristlane olla, on evangeeliumiga ilmselgelt vastuolus.

Aga kui meie omadele pannakse süüks seda, nagu keelaksid nad Jovinianuse kombel ära lihasuretamise ja distsipliini, siis nende kirjutistes kohtab küll hoopis teistsuguseid seisukohti. Nad on alati õpetanud püha risti kandma, milleks kristlased on kohustatud, ning see on õige, tõsine, ja mitte väljamõeldud lihasuretamine.

Sinna juurde õpetatakse, et igäüks on kohustatud end talitsema ihulike harjutuste läbi nagu paastumine ja muud jõupingutused, et mitte anda põhjust patule, aga mitte selleks, et nende tegude läbi armu ära teenida. Ja neid ihulike harjutusi tuleb sooritada pidevalt, mitte ainult teatud päevadel. Selle kohta ütleb Kristus Lk 21[:34]: „Hoidke aga end, et teie meel ei oleks koormatud liigsöömise ega purjutamisega.”

Ning: “Seesinane tõug ei lähe välja millegi muu kui palvega.” [Mk 9:29] Ka Paulus väidab, et ta lööb oma ihu ja teeb selle oma orjaks [1Kr 9:27]. Sellega tahab ta öelda, et liha suretamise eesmärgiks ei või olla armu ärateenimine, vaid liha talitsemine, et see ei takistaks selle tegemist, mis inimesele kutsumise kohaselt on määratud. Samamoodi ei mõisteta hukka mitte paastumist, vaid asjaolu, et sellest on tehtud kohustuslik teenistus teatud päevade ja toitude osas, mis eksitab südametunnistust.

Paljudest usu- ja kombetalitustest, nagu missakord, kirikulaulud, kiriklikud pühad jms. peetakse kinni sellepärast, et kirikus valitseks kord. Sealjuures õpetatakse aga rahvast, et selline väline jumalateenistus ei tee Jumala ees õigeks ja et neist asjust tuleb kinni pidada südametunnistust koormamata, see tähendab, et kui need jäetakse tüli tekitamata täitmata, ei ole tegemist patuga. Sellist vabadust väliste usutalituste pidamise osas on rõhutanud ka kirikuisad. Näiteks peeti Hommikumaal ülestõusmispühi teisel ajal kui Roomas. Ja kui mõned nägid selles erinevuses märki lõhest kirikus, tuletasid teised neile meelde, et selliste tavade samasus ei ole ilmtingimata vajalik. Nii ütleb Irenaeus: “Erinevus paastumises ei lõhu usu üksmeelt.” Ka kiriku dekreetide 12. alajaotus kirjutab inimlike korralduste erinevuse kohta, et see ei ole kristlaskonna ühtsusega vastuolus. Ja *Tripartita Historia* 9. raamat kogub kokku suurel hulgal erinevaid kiriklikke kombeid ja lisab igati kasuliku kristliku mõtte: “Apostlite sooviks ei olnud kehtestada kiriklikke pühi, vaid õpetada usku ning armastust.”

<XXVII> Kloostritöötustest

Kloostritöötustest rääkides tuleb esmalt meenutada, kuidas on nendega lood siinamaani olnud, milline on elu kloostrites ja et seal toimub iga päev palju asju, mis ei ole vastuolus mitte ainult Jumala sõna, vaid ka paavstliku õigusega. Sest püha Augustinuse eluajal oli kloostrielu vaba; hiljem, kui õige distsipliin ja õpetus kippusid kaduma, mõeldi välja kloostritöötused ja taheti selle väljamõeldud vanglakorra abil distsipliini taastada.

Lisaks kloostritöötustele leiutati veel palju muidki asju, ja selliste köidikute ja raskustega koormati kloostriasukaid, isegi alaealisi, väga.

Paljud sattusid kloostrisse teadmatuses, sest nad olid kas liiga noored või ei osanud oma võimeid piisavalt hinnata ja mõista. Ja kõiki, kes olid kord neisse köidikutesse mässitud, sunniti sinna ka jääma, olgugi et ka paavstliku õiguse kohaselt oli neil olemas teatud vabadus. Nunnakloostrites aga oli olukord veel hullem kui mungakloostrites, kuigi naised kui nõrgemaid oleks tulnud säästa. Seesugune karmus ja rangus ei meeldinud paljudele jumalakartlikele inimestele ka varasemal ajal, sest nad said väga hästi aru, et nii poisse kui tüdrukuid pandi kloostrisse ülalpidamise pärast. Nad nägid samuti, kui hulluks see olukord oli läinud, millist tüli ja südametunnistuse koormamist see kaasa tõi. Paljud on avaldanud kahetsust, et nii ohtlikus küsimuses ei arvestata üldse kaanonitega. Pealegi käsitletakse kloostritöötusi sel kombel, et see tekitab ka vähegi mõistlikes munkades varjamatut pahameelt.

Nimelt väidetakse, et kloostritöötus on võrdväärne ristimisega ja et kloostrieluga teenitakse ära pattude andeksandmine ja õigeks mõistmine Jumala ees. Ja sellele lisatakse, et kloostrieluga ei teenita ära mitte ainult õigust ja Jumalale meelepärasust, vaid et sellega täidetakse ka evangeeliumi käske ja nõudeid. Kloostritöötused kuulutatakse lausa ristimisest ülemaks. Samuti väidetakse, et kloostrieluga teenitakse ära rohkem kui mis tahes muu eluviisiga, mis Jumala poolt on

seatud, nagu preestri ja jutlustaja amet, ülema, vürsti, valitseja amet ja nii edasi, kes kõik järgivad oma kutsumist Jumala käsu, sõna ja korralduse kohaselt ilma väljamõeldud usukommeteta, – ja seda kõike ei saa keegi tagasi ajada, sest see seisab kirjas nende enda raamatutes.

Pealegi, kes juba kord kloostri vangistusse satub, see õpib seal vähe Kristuse kohta. Ometi olid kloostrites kunagi koolid, kus õpetati Pühakirja ja muud tarkust, millest oli kristlikule kirikule kasu, nii et kloostritest tulid välja pastorid ja piiskopid. Nüüd aga on klooster hoopis midagi muud. Sest kui varasematel aegadel mindi kloostrisse selleks, et Pühakirja õppida, siis nüüd väidetakse, et kloostri elu kujutab endast sellist elu, millega teenitakse ära Jumala arm ja meelepärasus – see olevat lausa täiuslikkuse seisund ning seda eelistatakse teistele eluviisidele, mis on Jumala poolt sisse seatud. Me osutame sellele kõigele ilma vähimagi pahatahtlikkuseta, et oleks arusaadavam ja mõistetavam, mida ja kuidas meie omad õpetavad ja jutlustavad.

Esiteks õpetavad nad nende kohta, kes kavatsevad abielluda, et kõigil, kes ei sobi vallaspõlve jaoks, on meelevald, voli ja õigus abielluda, sest töötused ei saa Jumala korraldust ja käsku tühjaks teha. Ja Jumala käsk kõlab, 1 Kr 7[:2]: “Aga igasuguse hooruse vastu olgu igal mehel oma naine ja igal naisel oma mees.” Ja mitte ainult Jumala käsk ei nõua, ei sunni ega kutsu kõiki abielluma, kellele ei ole ilma Jumala erilise abita vallaspõlve armuandi antud, vaid ka Jumala loodu ning maailmakorraldus, nagu kinnitab Jumala enda sõna, 1 Ms 2[:18]: “Inimesel ei ole hea üksi olla; ma tahan teha temale abi, kes tema kohane on!”

Mida saaks sellele vastu seada? Töötuste kohustust võib küll kui tahes kõrgeks kiita ja ülistada, aga ometi ei saa sellega Jumala käsku tühjaks teha. Ka kiriku õpetatud mehed ütlevad, et töötus, mis on vastu paavstlikule õigusele, ei maksa midagi, nii et kui vähe maksavad sellised töötused veel Jumala käsu vastu!

Kui poleks põhjust olnud töotuse kohustust tühistada, siis poleks paavstid seda ka teinud. Sest ühelgi inimesel ei sobi Jumala õigusel põhinevat kohustust täitmata jätta. Küllap sellepärast ongi paavstid arvanud, et töotuse kohustuse asjus tuleb leebust üles näidata ja on sageli inimesi sellest vabastanud, nagu näiteks Aragoni kuninga ja palju teisi. Aga kui inimesi vabastatakse töotuse kohustusest juba maiste asjade pärast, kui palju õigustatum on siis seda teha hingehäda pärast.

Edasi, miks nõuavad vastased nii karmilt töotusest kinnipidamist, küsimata, kas töotus on ka korrakohaselt antud? Sest töotust saab anda ainult võimalike asjade kohta ja see peab olema vabatahtlik, mitte peale sunnitud. Kellelegi pole ju teadmata, kuivõrd on alatine kasinus inimese enda meelevaldas ja võimuses, samuti on vähe mehi ja naisi, kes on vabatahtlikult ja läbimõeldult kloostritöotuse andnud. Inimest veendakse kloostritöotust andma veel enne, kui ta on jõudnud õige arusaamiseni, ja mõnikord teda ka sunnitakse selleks. Sellepärast pole karm ja jäik suhtumine töotuse kohustusse kuidagi õigustatud, eriti kui kõik tunnistavad, et on töotuse iseloomu ja korra vastane, kui vanne antakse aru pidamata ja läbi mõtlemata, ja mitte oma vabastahetest.

Mõned kaanonid ja paavsti seadused tühistavad töotuse, mis on antud enne 15. eluaastat, sest nad ei pea inimest enne seda piisavalt arukaks, et otsustada kogu oma tulevase elukorraldus üle. Üks kaanon aga lisab inimese nõrkusele veelgi aastaid, keelates kloostritöotuse andmise enne 18. eluaastat. Sellest lähtudes oleks munkade ja nunnade enamikul olemas vabandus ja põhjus kloostrist lahkuda, kuna suuremalt jaolt on nad kloostrisse tulnud lapsepõlves, enne seda iga.

Ja lõpetuseks, kloostritöotuse murdmine võib olla küll taunitav, kuid sellest ei järeldu veel, et selliste inimeste abielu tuleks lahutada. Nimelt ütleb Püha Augustinus [27. *quaest. I, cap. Nuptiarum*], et sellist abielu ei tohi lahutada. Pühal Augustinusel ei

ole aga kristlikus kirikus sugugi väike autoriteet, ehkki mõned on pärast teda teistsugusel arvamusel olnud.

Lisaks sellele, et Jumala käsk abielu kohta vabastab väga paljud kloostritöotusest, esitavad meie omad veel teisigi põhjusi, miks kloostritöötus ei ole kehtiv. Sest igasugune jumalateenistus, mis on inimeste poolt ilma Jumala käsu ja korralduseta sisse seatud ja õiguse ning Jumala armu taotlemiseks mõeldud, on jumalavastane ja vastuolus püha evangeeliumi ja Jumala käsuga, nagu ütleb Kristus ise, Mt 15[:9]: “Ilmaaegu nad teenivad mind, õpetades õpetusena inimeste käskimisi.” Niimoodi õpetab kõikjal ka Paulus, et õigust ei tule otsida mitte meie käskudest ja jumalateenistustest, mis on inimeste väljamõeldis, vaid et õigus ja Jumalale meelepärane tuleb usust ning usaldusest, sest me usume, et Jumal võtab meid oma ainsa poja Kristuse pärast armu vastu.

Kõigile on aga teada, et mungad on õpetanud ja jutlustanud, et väljamõeldud usukombed hüvitavad patud ning tagavad Jumala armu ja õiguse. Ent mida muud see tähendab kui Kristuse armu au ja hiilguse vähendamist ja usu õiguse salgamist. Sellest järeldub niisiis, et sellised töötused on väär ja võlts jumalateenistus, sest jumalatu töötus, mis on antud Jumala käsu vastaselt, ei ole siduv ega kehtiv. Nagu õpetavad ka kaanonid, et vanne ei tohiks meid patu külge aheldada.

Püha Paulus ütleb kirjas galaatlastele 5[:4]: “Teie, kes tahate saada õigeks Seaduse kaudu, olete Kristusest eemale viidud, olete armust kõrvale jäetud.” Sellepärast on ka kõik need, kes tahavad töötuse kaudu õigeks saada, Kristusest eemale viidud ja Jumala armust kõrvale jäetud, sest nad röövivad Kristuselt, kes üksi teeb õigeks, tema au ning annavad selle oma töötustele ja kloostrielule.

Ka ei ole võimalik eitada seda, et mungad on õpetanud ja jutlustanud, et nad saavad oma töötuse ning kloostrielu ja -tegevuse kaudu õigeks ja teenivad ära pattude

andeksandmise. Tegelikult on nad välja mõelnud veel ebakohasemaid ja arulagedamaid asju ning rääkinud, et nad jagavad oma headest tegudest ka teistele. Kui nüüd keegi tahaks seda teemat pahatahtlikult käsitleda ja esitada, küll oleks tal siis selle kohta võimalik hulganisti materjali koguda, mille pärast tunneksid piinlikkust isegi mungad ja mida nad sooviksid olematuks muuta! Lisaks sellele kõigele on nad inimesi veennud, et need väljamõeldud usuelureeglid kujutavad endast kristlikku täiuslikkust. See tähendab ju tegudega kiitlemist, et me saame nende läbi õigeks. See ei tekita kristlikus kirikus mitte väikest tüli, kui rahvale esitatakse sellist jumalateenistust, mille inimesed on ilma Jumala käsuta välja mõelnud, ja õpetatakse, et selline jumalateenistus teeb inimesed Jumala ees õigeks ja Talle meelepäraseks. Sest usu õigus, mida kristlikus kirikus üle kõige tuleb kuulutada, jääb siis ju, kui inimeste silmi sellise kummalise „inglite teenimise” [Kl 2:18] ja vaesuse, alandlikkuse ning kasinuse teesklusega pimestatakse, varju.

Ja kui inimesed kuulevad, et ainult mungad on täiuslikkuse seisundis, jäävad varju ka Jumala käsud ja õige ning tõeline jumalateenistus. Sest kristlik täiuslikkus tähendab ju seda, et Jumalat kardetakse kogu südamest ja täie tõsidusega, see aga tähendab ka südame lootust ja usku ning usaldust, et meil on Kristuse pärast armuline ja halastaja Jumal, et me võime ja tohime Jumalalt kõike paluda ning soovida, mis meil vaja on, ja temalt kitsikuses kindlalt abi oodata, igäiks vastavalt oma kutsumisele ja ametile; ja et me peame sealjuures ka hoolega väliseid häid tegusid tegema ja oma kutsumist täitma. Selles seisneb õige täiuslikkus ja õige jumalateenistus, mitte kerjamises ja mustas või hallis mungakuues jms. Kloostrielu väär kiitmine viib aga lihtrahva liikme mitmete ohtlike eksiarvamusteni. Sest kui ta kuuleb, kuidas vallaspõlve piiritult kiidetakse, tuleneb sellest, et ta on abielus raske südamega. Kui lihtnimene kuuleb, et ainult kerjused on täiuslikud, siis ei tea ta enam,

kas ta võib pattu tegemata vara omada ja äriaga tegelda. Kui rahvas kuuleb, et kättemaksust loobumine on ainult soovitus, siis on tagajärjeks see, et mõned ei pea kättemaksmist väljaspool oma ametiülesandeid enam patuks. Teised aga arvavad, et kättemaksmine ei sobi üldse kristlastele, ka poliitilistele ülematele mitte.

Kohtab arvukalt ka selliseid, kes on naise-lapsed ja isegi valitsusameti maha jätnud ja kloostriisse läinud. See on maailmast põgenemine, ütlevad nad ise, ja sellise elu otsimine, mis on Jumalale meelepärasem kui mis tahes muu eluviis. Aga nad ei mõista, et Jumalat tuleb teenida tema enda antud käskudes, ja mitte käskudes, mis on inimeste väljamõeldis. Iga eluviis, mille kohta on Jumala käsk, on hea ja täiuslik, see eluviis aga, mille kohta puudub Jumala käsk, on ohtlik. Sellised asjad tuleb inimestele selgeks teha.

Juba Gerson on omal ajal laitnud munkade ekslikku täiuslikkuse käsitlust ja märkinud, et tema eluajal oli see, et kloostrielu on täiuslikkuse seisund, alles uus kõnepruuk.

Kloostritöötustega on seotud palju jumalatuud seisukohti ja eksiarvamusi: et nad teevad õigeks ja Jumalale meelepäraseks, et nad on kristlik täiuslikkus, et nende läbi peetakse kinni nii evangeeliumi juhtnööridest kui ka käskudest, et neil on ülemääraseid tegusid, mida ei võlgneta Jumalale. Kuna see kõik on vale, kasutu ja inimeste välja mõeldud, siis ei ole kloostritöötused kehtivad ja siduvad.

<XXVIII> Piiskoppide võimust

Piiskoppide võimu kohta on aegade jooksul palju erinevaid seisukohti avaldatud ja mõned on täiesti sündmatult segi ajanud piiskoppide võimu ja ilmaliku

mõõga ja sellisele meelevaldsele segiajamisele on järgnenud palju suuri sõdu, rahutusi ja ülestõuse, kuna piiskopid pole oma võimu hiilguses, mis neile Kristuse poolt on antud, sisse seadnud mitte ainult uusi jumalateenistusi ja koormanud südametunnistust teatud pattudest lahtimõistmise juhtumite üle otsustamisõiguse endale jätmise ja vägivaldse kirikuosadusest väljaheitmisega, vaid nad on heaks arvanud koguni keisreid ja kuningaid oma suva järgi ametisse seada ning ametist tagandada, millist meelevaldsust on paljud õpetatud ja jumalakartlikud inimesed varasematel aegadel kritiseerinud. Sellepärast, et südametunnistusele lohutust pakkuda, on meie omad olnud sunnitud vaimuliku ja ilmaliku võimu, mõõga ja valitsuse erinevusele tähelepanu juhtima ja on õpetanud, et mõlemasse valitsusse ja võimu tuleb Jumala käsust lähtuvalt suhtuda aupaklikult ja neid tuleb käsitada kui Jumala kahte ülimat andi siin maa peal.

Niisiis õpetavad meie omad, et võtmete ehk piiskoppide meelevald tähendab evangeeliumi järgi meelevalda ja Jumala käsku evangeeliumi kuulutada, patte andeks anda ja kinnitada, sakramente jagada ja talitada. Sest Kristus läkitas, Jh 20[:21–23], apostleid käsuga: “Otsekui Isa on läkitanud minu, nõnda saadan ka mina teid. Võtke vastu Püha Vaim! Kellele te iganes patud andeks annate, neile on need andeks antud, kellele te patud kinnitate, neile on need kinnitatud.”

Seda võtmete ehk piiskoppide meelevalda saab väljendada ja teostada üksnes Jumala Sõna õpetamise ja jutlustamisega ning sakramentide jagamisega kas suurele hulgale või üksikutele inimestele, vastavalt kutsumisele. Sest seeläbi ei jagata mitte materiaalseid asju ja hüvesid, vaid igavikulisi, nagu igavene õigus, Püha Vaim ja igavene elu. Nende hüvede osaliseks ei saa muidu kui kuulutusameti ja pühade sakramentide jagamise läbi. Sest püha Paulus ütleb: “Eevangeelium on ju Jumala vägi pääsemiseks igähele, kes usub.” [Rm 1:16] Niisiis, kuna kiriku või piiskoppide võim

jagab igavikulisi hüvesid ning on väljendatav ja teostatav ainult kuulutusameti kaudu, siis ei sega see mitte mingil määral riigivõimu ja ilmalikku valitsust, sest ilmalik valitsus tegeleb hoopis teistsuguste asjadega kui evangeelium. Ilmalik võim ei kaitse mitte hinge, vaid ta kaitseb mõõga ning ihulike karistuste abil ihu ja vara välise ülekohtu vastu.

Sellepärast ei tohi neid kahte valitsust, vaimulikku ja ilmalikku, omavahel segi ajada ja ühte liita. Kuna vaimulikul võimul on käsk evangeeliumi kuulutada ja sakramente jagada, siis ei tohi ta võõrast ametit üle võtta – kuningaid ametisse seada ja tagandada, seadusi ja kuulekust valitsejate vastu tühistada või vaidlustada ega ilmalikule võimule ilmalikke küsimusi puudutavaid seadusi kehtestada; sest ka Kristus ise on öelnud: “Minu kuningriik ei ole sellest maailmast.” [Jh 18:36] Ja “Kes mind on seadnud teie üle kohtumõistjaks või jagajaks?” [Lk 12:14] Paulus aga ütleb, Fl 3[:20]: “Meie kodupaik asub ju taevas.” ja 2 Kr 10[:4j]: “Meie võitluse relvad ei ole ju lihalikud, vaid on üpris väga vägevad Jumala käes kantside maha lõhkumiseks. Me lõhume maha arvamused ja iga kõrgistuse, mis kergitab end Jumala taipamise vastu.”

Sel viisil eristavad meie omad valitsuse ja võimu ülesandeid ning tahavad, et mõlemat hoitaks au sees kui Jumala ülimate andi maa peal.

Aga kui piiskoppidel on ilmalik valitsus ja mõõk, siis ei ole see neil piiskopina mitte jumaliku õigusega, vaid inimliku, keiserliku õigusega, mis on neile kingitud Rooma keisrite ja kuningate poolt oma varade ilmaliku haldamise tarvis ja ei puutu mingil määral evangeeliumi kuulutamise ülesandesse.

Seepärast seisneb piiskopiamet jumaliku õiguse kohaselt evangeeliumi kuulutamises, pattude andeksandmises, õpetuse üle otsustamises, evangeeliumiga vastuolus oleva õpetuse hukkamõistmises ja jumalakartmatute inimeste, kelle

jumalatu loomus on ilmne, kristlikust osadusest väljaheitmises, kuid jõudu kasutamata, ainult Jumala Sõna läbi. Ja selles on pastorid ja kirikud kohustatud Kristuse sõnade kohaselt piiskoppidele kuuletuma, Lk 10[:16]: “Kes kuuleb teid, see kuuleb mind.” Kui nad aga õpetavad, otsustavad või kehtestavad midagi evangeeliumiga vastuolus olevat, on meil Jumala käsk neile mitte kuuletuda Mt 7[:15]: “Hoiduge valeprohvetite eest.” Ka Paulus ütleb, Gl 1[:8]: “Aga kui meiegi või ingel taevast kuulutaks mingit evangeeliumi selle asemel, mida meie oleme teile kuulutanud – see olgu ära neetud!” Ja 2Kr 13[:8]: “Sest tõe vastu ei suuda meie midagi, ükspäinis tõe poolt.” Ja samas: “Et kasutada seda meelevalda, mille Issand mulle on andnud, ülesehitamiseks, ja mitte mahalõhkumiseks.” [2Kr 13:10] Sama sätestab ka Vaimulik õigus II, küsimus 7, peatükkides *Sacerdotes* ja *Oves*. Ja püha Augustinus kirjutab kirjas Petilianuse vastu, et ka korrakohaselt valitud piiskoppidele ei tohi kuuletuda, kui nad eksivad või õpetavad ja sätestavad midagi jumaliku Pühakirjaga vastuolus olevat.

Meelevald ja kohtuvõim aga, mis piiskoppidel on teatud küsimustes nagu abielu ja kümnis, on neile antud inimeste seaduste põhjal. Ja kui ametisse määratud piiskopid on selles ametis hoolimatud, on valitsejad kohustatud, tahavad nad seda või mitte, oma alamatele neis küsimustes rahu säilitamise pärast õigust mõistma, et ära hoida rahulolematust ja suuremaid rahutusi maal.

Veel vaieldakse selle üle, kas piiskoppidel on õigus kirikus usutalitusi kehtestada ja toituda, kiriklike pühade ja kirikuteenrite ametiastmete osas korraldusi teha. Need, kes piiskoppidele selle õiguse annavad, viitavad Kristuse sõnadele, Jh 16[:12j]: “Mul on teile veel palju öelda, aga teie ei suuda seda praegu taluda. Aga kui Tema, Tõe Vaim, tuleb, juhivad Ta teid kõigesse tõesse.” Sellele lisaks toovad nad näitena Ap 15[:20.29], kirjakohta, kus apostlid keelavad ära vere ja lämbunud loomade

liha söömise. Samuti osutavad nad sellele, et sabat muudeti nende arvates pühapäevaks Kümne käsu vastaselt. Ühtki teist näidet ei rõhuta nad sel määral kui sabati äramuutmist, millega nad tahavad näidata kiriku võimu suurust, sest vabastas see ju ühest käsust Kümne käsu hulgas ja tegi sellesse muudatusi.

Kuid meie omad õpetavad selles küsimuses, et piiskoppidel ei ole voli määrata või kehtestada midagi, mis on vastuolus evangeeliumiga, nagu sellele on viidatud juba eespool ja nagu õpetab ka kaanon kogu 9. alajaotuses. See aga, kui seadusi tehakse või kehtestatakse eesmärgiga pattude eest hüvitust pakkuda ja armu leida, on Jumala käsu ja Sõnaga ilmselges vastuolus, sest see, kui me loodame selliste korraldustega armu ära teenida, varjutab Kristuse teene au. Samuti on päevselge, et sellise arvamise tõttu on inimlike korralduste hulk kristlaskonnas ülimalt suureks kasvanud, õpetus usust ja usu õigusest on aga hoopis kõrvale tõrjutud. Päev-päevalt on lisatud järjest uusi kiriklikke pühasid ja paaste ja on kehtestatud uusi usutalitusi ja pühakute kultusi, et nende läbi Jumalalt armu ja muid hüvesid ära teenida.

Samas eksivad need, kes inimlike korraldusi kehtestavad, Jumala käsu vastu ka sellega, et näevad pattu toitudes, päevades ja muus sellesarnases ja vaevavad kristlasi käsu orjusega, otsekui peaks kristlastel Jumala armu ärateenimiseks olema selline jumalateenistus, mis sarnaneks leviitliku jumalateenistusega, mille kehtestamise olevat Jumal apostlitele ja piiskoppidele ülesandeks teinud, nagu mõned kirjutavad. Küllap vist tuleb uskuda, et Mooseses Seaduse näiteks toomine on nii mõnegi piiskopi eksiteele viinud. Sealt ongi tulnud see arvutu hulk korraldusi, et kiriklikel pühadel töötegmine, isegi kui see kaasinimesi ei tülita, on surmapatt või et tunnipalvetest loobumine on surmapatt, et mõned toidud rüvetavad südametunnistust, et paastumine on tegevus, mis lepib Jumala, ja et teatud pattude puhul ei saa neid andeks enne, kui palutakse seda, kellele selle juhtumi üle otsustamisõigus on jäetud,

sellest hoolimata, et vaimulik õigus ei räägi süü üle otsustada jätmisest, vaid kirikliku karistuse määramisest.

Kust saavad siis piiskopid õiguse ja voli kristlaskonda selliste ettekirjutustega koormata ja südametunnistust eksitada? Püha Peetrus keelab ju, Ap 15[:10], jüngrite kaela iket panna. Ja ka püha Paulus ütleb korintlastele, et meile on antud meelevald ülesehitamiseks, mitte mahalõhkumiseks [2Kr 10:8]. Miks nad siis suurendavad selliste ettekirjutustega pattu?

Pühakirjas leidub ju ometi selgeid mõtteavaldusi, mis keelavad selliste ettekirjutuste sisseseadmise, millega püütakse Jumala armu ära teenida või mis just nagu peaksid õndsuse jaoks vajalikud olema. Paulus ütleb, Kl 2[:16j]: “Ärgu siis keegi mõistku teie peale kohut sööma ega jooma ega mingi püha ega noorkuu või hingamispäevade pärast, mis on tulevaste asjade vari, aga ihu on Kristuselt.” Ja samas: “Kui te ühes Kristusega olete „maailma algainetele” surnud, miks te siis lasete endale teha korraldusi, nagu elaksite alles maailmas: “Ära hakka kinni! Ära maitse! Ära puuduta!”? See kõik on määratud kuluma kasutamise läbi. Need on vaid inimeste käskimised ja õpetused, mis on küll „tarkuse” moodi.” [Kl 2:20–23] Samuti keelab püha Paulus Titusel sõnaselgelt juudi müütidest ja tõe selja pööranud inimeste käskudest hoolimise [Tt 1:14].

Samamoodi ütleb ka Kristus ise, Mt 15[:14], nende kohta, kes nõuavad inimeste käskudest kinnipidamist: “Jätke nad! Nad on pimedate sõgedad teejuhid.” Ja mõistab sellise jumalateenistuse hukka, öeldes: “Iga taim, mida minu taevane Isa ei ole istutanud, juuritakse üles.” [Mt 15:13]

Seega, kui piiskoppidel on voli kirikut arvutute ettekirjutustega koormata ja südametunnistusi eksitada, miks keelab siis Pühakiri inimeste ettekirjutuste

kehtestamise ja neile kuuletumise nii sageli ära? Miks ta nimetab neid kurjade vaimude õpetuseks? Kas Püha Vaim hoiatab siis selle kõige eest ilmaaegu?

Niisiis, kuna sellised korraldused, mis on kehtestatud tarvilikena Jumala lepitamiseks ja armu ärateenimiseks, on evangeeliumiga vastuolus, on sellisele jumalateenistustele sundimine piiskoppide poolt täiesti kohatu. Sest kristlastele peab alles jääma õpetus kristlikust vabadusest, see tähendab, et käsuorjus ei ole õigeks mõistmiseks vajalik, nagu kirjutab Paulus kirjas galaatlastele, Gl 5[:1]: “Vabaduseks on Kristus meid vabastanud! Seiske siis ja ärge laske endid jälle panna orjaikkesse.” Sest alles peab ju jääma see evangeeliumi tähtsaim artikkel, et me leiame Jumala ees armu usu läbi Kristusesse, sõltumata meie teenetest, ja et me ei teeni seda ära inimeste sisseseatud jumalateenistuste läbi.

Mida peaks siis arvama pühapäeva pidamisest ja teistest sellesarnastest kirikukorraldustest ja usutalitustest? Sellele vastavad meie omad, et piiskopid või pastorid tohivad korraldusi anda ainult sel eesmärgil, et kirikus valitseks kord, aga mitte selleks, et nende läbi pakutaks Jumala armu, samuti mitte pattude hüvitust või kohustataks südametunnistust neid õndsusele vajalikuks jumalateenistuseks pidama ja arvama, et kui neist kinni ei peeta, tehakse pattu isegi siis, kui sellega kellelegi tüli ei tehta. Andis ju ka püha Paulus korintlastele korralduse, et naistel olgu koguduse kokkusaamistel pea kaetud [1Kr 11:5]; samuti, et kõnelejad ei räägiks kokkusaamisel kõik korraga, vaid üksteise järel järjekorras [1Kr 14:30j].

Ja armastuse ning rahu pärast on kristlikule kogudusele kohane sellistest asjadest kinni pidada, neis küsimustes piiskoppidele ja pastoritele kuulekas olla ja neid korraldusi järgida, et inimesed üksteisele tüliks ei oleks ja et kirikus ei võtaks maad korratus või segadus; seda aga nii, et südametunnistust ei koormataks, et selliseid asju ei peetaks millekski, mis on õndsuseks vajalik, ja ei arvataks, et kui neist

kinni ei peeta, tehakse pattu, isegi kui teisi sellega ei tülitata, nii nagu keegi ei ütle, et naine, kes läheb katmata peaga välja, olemata sellepärast veel teisteletülks, teeb pattu.

Ja nii on ka pühapäeva, ülestõusmispühade, nelipühi ja teiste pühade ning kommete pidamise korraga. Sest kes arvab, et ilmtingimata on vaja pühapäeva sabaatiks seadmise korraldust, see eksib väga. Sest Pühakiri on sabaati pidamise tühistanud ja õpetab, et pärast evangeeliumi ilmumist võib kõik vana Seaduse usutalitused kõrvale jätta. Kuna aga oli vaja välja valida üks kindel päev, et rahvas teaks, millal peab kokku tulema, siis määras kristlik kirik selleks pühapäeva, ja sellest muudatusest tunti seda suuremat heameelt ja rahulolu, et inimestel oli selle näol näide kristlikust vabadusest, nii et nad teadsid, et ei sabaatit ega mis tahes muud päeva pole vaja pühitseda.

Seaduse äramuutmise, Uue Testamendi usutalituste ja sabaati muutmise üle on peetud palju kohatuid vaidlusi, mis on kõik alguse saanud väärast ja ekslikust arvamusest, nagu peaks kristlastel olema selline jumalateenistus, mis vastaks leviitlikule ehk juutlikule jumalateenistusele ning nagu oleks Kristus käskinud apostlitel ja piiskoppidel välja mõelda uusi usutalitusi, mis oleksid õndsuseks vajalikud. Sellised eksiarvamused on märkamatuks kristlaste sekka hiilinud, kuna pole toimunud ei selget ja puhast usuõiguse õpetamist ega kuulutamist. Mõned vaidlevad pühapäeva üle, et seda peab pühitsema, küll mitte otse jumalikust õigusest lähtudes, aga sama hästi kui jumalikust õigusest lähtudes; nad määravad kindlaks teatud käitumiseeskirjad ja piirid, mis ulatuses on lubatud pühade ajal tööd teha. Mida on aga sellised väitlused muud kui püüüinised südametunnistusele? Sest vaatamata sellele, et nad võtavad endale õiguse inimeste korraldusi pehmenendada, ei toimu ikkagi mitte mingisugust pehmenemist, kuni valitseb ja püsib arvamus, nagu oleks seda kõike

ilmtingimata vaja. See arvamus peabki aga püsima jääma, kui ei teata midagi usuõigusest ja kristlikust vabadusest.

Apostlid käskisid hoiduda verest ja lämbunud looma lihast. Kes peab tänapäeval veel sellest kinni? Aga sellegipoolest ei tee need, kes sellest kinni ei pea, pattu, sest ka apostlite eesmärk ei olnud südametunnistust sellise orjusega koormata, vaid nad keelasid selle tülist hoidumiseks ainult ajutiselt ära. Sest selle korralduse puhul tuleb silmas pidada kristliku õpetuse põhisisu, mida see apostlite otsus küll tühjaks ei tee.

Pole peaaegu ühtki vana kaanonit, millest peetaks kinni nii, nagu see kõlab; ja iga päev kaob kasutuselt mitmeid korraldusi, isegi nende puhul, kes muidu korraldusi ülimalt hoolikusega täidavad. Siin ei saa südametunnistusele muud nõu või abi anda, kui et tuleb teha järeleandmisi, – et me võime küll korraldustest kinni pidada, kuid ei tohi arvata, nagu oleksid need ilmtingimata vajalikud, ja et südametunnistust ei kahjusta kuidagi see, kui mõni neist korraldustest jääb täitmata.

Piiskoppidel oleks kerge kuulekust saavutada, kui nad ei nõuaks kinnipidamist korraldustest, millest pole võimalik pattu tegemata kinni pidada. Praegu aga teevad nad seda, et keelavad ära sakramendi mõlemal kujul, samuti vaimulike abielu, ja nad ei võta vastu kedagi, kes pole töötanud, et ta ei kuuluta seda õpetust, mille puhul pole kahtlustki, et see on kooskõlas evangeeliumiga. Meie kirikud ei nõua, et piiskopid taastaksid rahu ja üksmeele kirikus, kahjustades sellega oma au ja väarikust, kuigi hädaolukorras sünniks piiskopil isegi seda teha; me palume neid ainult, et nad loobuksid mõnest ebaõiglasest kitsendusest, mis pole ju ka varasematel aegadel kirikus kehtinud ja mis on vastu võetud katoolse kristliku kiriku heade tavade vastaselt; need kehtestati võib-olla teatud põhjustel, aga nad ei sobi enam meie aega. Ka ei saa salata, et mõned korraldused on vastu võetud lihtsalt rumalusest. Seepärast

peaksid piiskopid niisuguste korralduste mahendamisel ilmutama armulikkust, seda enam, et sellised muudatused ei kahjusta kuidagi kristliku kiriku ühtsuse säilitamist. Sest paljud korraldused, mis on inimeste poolt kehtestatud, on ju ajapikku iseenesest kõrvale jäänud ja neist ei ole vaja enam kinni pidada, nagu kinnitavad isegi paavstlikud seadused. Aga kui me ei jõua piiskoppidega kokkuleppele, et leevendada või kõrvaldada sellised inimeste poolt kehtestatud korraldused, millest ei saa pattu tegemata kinni pidada, siis me oleme sunnitud järgima apostlite reeglit, mille kohaselt meil tuleb Jumala sõna enam kuulata kui inimese sõna [Ap 5:29].

Püha Peetrus keelab piiskoppidel sellise valitsemise, nagu oleks neil meelevald sundida kirikut tegema, mida nad iganes tahavad [1Pt 5:2j]. Praegu ei ole asi mitte selles, kuidas piiskoppidelt nende võim ära võtta, vaid palutakse ja soovitakse, et nad ei sunniks südametunnistust pattu tegema. Aga kui nad sellega ei soostu ja seda palvet kuulda ei võta, siis mõelgu nad sellele, kuidas nad Jumala ees sellepärast vastust peavad andma, et nad oma karmusega lõhe ja skisma on põhjustanud, mida nad tegelikult oleksid pidanud ju aitama ära hoida.

Need on põhilised artiklid, mida vaidlusaluseks peetakse. Kuid vaatamata sellele, et nimetada võiks veel paljusid teisi väärkasutusi ja vildakusi, käsitlesime laialivalgavuse ja pikalevenimise vältimiseks ainult põhiküsimusi, mille abil on lihtne ka teiste küsimuste üle otsustada, sest varasematel aegadel on palju kurdetud patukustutuse, palverännakute ja ekskommunikatsiooni väärkasutamise üle. Samuti on koguduste karjased pidanud munkadega lõputuid vaidlusi pihikuulamise, matuste, erijuhtudel peetavate jutluste ja arvutute muude asjade üle. Sellest kõigest me läksime heatahtlikult ja vaikimisi mööda, et kõige olulisem selles küsimuses saaks selgemini

ära märgitud. Samuti ei peaks arvama, nagu räägitaks siin millestki või osutataks millelegi vihast või pahatahtlikkusest kellegi vastu, vaid me rääkisime ainult neist küsimustest, mida me pidasime vajalikuks nimetada ja käsitleda, et oleks paremini mõistetav, et meil ei ole ei õpetuse ega usutalituste osas heaks kiidetud mitte ühtki asja, mis oleks vastuolus Pühakirja või katoelse kristliku kirikuga. Sest on ju päevselge ja kõigile teada, et me oleme suutnud ülimalt hoolikuse ja Jumala abiga (see on öeldud igasuguse kiitlemiseta) vältida olukorda, et mõni uus ja jumalatu õpetus meie kirikutesse tungiks ja võidule pääseks.

Ülalseisvad artiklid me esitame Keiserliku Majesteedi määruse põhjal, et tutvustada oma usutunnistust ja õpetust. Kui aga leidub keegi, kellele peaks asi selgusetuks jääma, siis me oleme valmis talle Pühakirja põhjal pikemat seletust andma.

Tema Keiserlikule Majesteedile alandlikult kuulekad

Johannes, Saksimaa hertsog, Kuurvürst

Georg, Brandenburgi maakrahv

Ernst, Lüneburgi hertsog

Filipp, Hesseni maakrahv

Hanns Friedrich, Saksimaa hertsog

Franz, Lüneburgi hertsog

Wolf, Anhalti vürst

Nürnbergi linnapea ja raad

Reutlingeni linnapea ja raad